

Rüstem Paşa hakkında

Osmanlı devletinde Veziriazamlık hem çok yüksek hem de o nisbette sorumlu bir mevkidi. Bu yeri işgal edenler “Padişah vekili” sayıldıkları için, bütün işlerin cereyanından birinci derecede sorumlu addolunurlardı. Onun başlıca vazifesi, mührünü hamil ve mutlak vekaletini haiz bulunduğu Padişah adına onun teb’ası ve memleket hakkında doğrulukla ve gayretle çalışması idi.

Böyle hareket edenler, muhitini ve umumi efkarı iyi niyetle ve başarılı çalıştığına inandıranlar, hayatlarında daima takdir görürler ve ölümlerinden sonra da hayırla yadedilirlerdi. Bunun aksi vukubulduğu takdirde ise, herkesin tenkidine, şikayetine, açıktan olmasa bile, lanetine hedef olurlardı. Haklarındaki umumi kanaati, fena hareketlerini ve zararlı icraatını imzalı imzasız arzuhallerle Padişaha da bildirirlerdi.

Rüstem Paşa için de, Kanuni Sultan Süleymana, bir türlü şikayet arizalarının takdim edildiği ve bu suretle onun ikaz olunarak sadrazamın yolsuz işlerine bir nihayet vermesinin istendiği görülmektedir. İlk sadaret senelerinde Padişaha sunulan böyle bir ihbarnamede, Rüstem Paşanın “Veziriazam ola’danberu Sultanımın namı şerefine layık bir fiil etmeyup alemin halini mükedder.. müşevveş.. harap” ettiği söylendikten sonra Padişaha sadakat gösterip de kendisine mal ve para vermiyenlere karşı “... bizim muradımız üzre olup bize amel etmezler, amma görelüm Padişah hazretleri onlara ne fayda eder” diyerek nice “yerar ve müstakim” kimseleri ayak altına alıp türlü belalara soktuğu bildirilmişti.

Bu zatın iddiasına, daha doğrusu ihbarına, göre Sadrazam, kendisine mal ve para verenleri, kendi adamlarını Padişaha kaabiliyetli ve doğru kimseler olarak tanıtmakta, “ileru götürüp ala mertebelere” geçirmekte idi.

Bunlardan bir misal olarak evvelce Selanik kadısı bilahare arap ve acem defterdarı olan Bayram Çelebi zikredilmektedir: Bu zat Selanik gibi büyük bir merkezde - ki muhbir, burayı iki kadılık miktarı vilayet olarak tavsif etmektedir - hem kadı hem de nazır bulunuyordu. Bilindiği gibi, XVI. asırda, bölgesi dahilinde madenler veya mukataalar geliri gibi hazineye ait varidat kaynakları bulunan yerlerde kadılar aynı zamanda “Maadin Nazırı, Mukataat Nazırı,, olabiliyorlardı (1) fakat, Bayram Çelebi, Rüstem Paşaya istinatla ve vazifesini de kötüye kullanarak “vilayetin altını üstüne getirip yakıp viran” eylemişti. Bu cümleden olmak üzere, bu civardaki madenlerin birçoğunu, idaresizlik veya zulüm yüzünden, işlemez hale getirmiş, Sidrakapsi madeninde bazı yerlerde yüz dirhem gümüşten yarısı altın bazılarında ise yüz dirhem gümüşten oniki dirhem altın hasıl olduğu halde, hazineye bunun dört dirhemini vererek geri kalanını gizlemiş ve böylece devlet hazinesini zarara sokmuştu.

Öyle görünüyor ki, Selanik kadısı, sakladığı veya suiistimal ettiği paranın mühim bir kısmını Sadrazama, kethüdalarına göndermiş, onlara yedirmiş, fakat, bunun karşılığında Padişaha “yarar ve müstakim” olduğu arzedilerek defterdarlığa nail olmuştu.

Divanı hümayun işlerine yabancı olmadığı ve seferlere de iştirak ettiği anlaşılan muhbirin, Bayram Çelebinin kariyerinde nasıl yükseldiğini tesbit ile bu hususta malümat verdiği görülmektedir: Rüstem Paşa, tarihlerimizde “İstabur seferi” denilen 1541 Budin seferine ikinci vezir olarak iştirak etmiş, Sadrazam Hadım Hadım Süleyman Paşa ise , zahiren devletin şark hudutlarını İranlılara karşı muhafaza maksadiyle, hakikati halde, Şehzade

Mustafanın hareketlerini kontrol etmek üzere Anadolu'da kalmıştır. İşte bu sefer esnasında, orduyu hümayun Sofyaya vasil olduğu zaman, zeki bir adam olduğu anlaşılan, Bayram Çelebi Padişahın damadı Rüstem Paşaya hulül etmenin yolunu bulmuş; ona iki yük nakit akçe getirip verdiği gibi, birçok hediyelerle birlikte, 90 bin akçeye satın aldığı yirmi hanelik bir köyün mülkiyetini de takdim etmişti. Bundan başka, ona, 9 bin baş koyun, 700 baş kara sığır, 400 baş su sığırını da çobanlarıyla birlikte verdiği haber verilmektedir.

Bu ve buna benzer rüşvetler, iddiaya göre, baş defterdarlığı elde etmek içindi. Fakat, Rüstem Paşa, defaten bunu yapamamış, birinci merhale olarak, Bayram Çelebiyi arap ve acem defterdarlığına tayin, yani, Suriye bölgelerinin mali işlerini idareye memur ettirmiştir. Bu zata o derecede itimat olunmuştu ki, o zamanın kanunlarına ve teamülüne göre sık sık icap eden teftiş iki sene geçtiği halde yapılmamış, “muhasabesi görülüp okunmamış” dı.

O sıralarda Bosna Beylerbeyliğinde meşhur Ulama Paşa bulunuyordu. Teke asilerinden iken Şahkulu vak'asında Bayezit II devrinde, İrana kaçan ve Safevilerin hizmetinde, Azerbaycan valiliğine kadar yükseldikten sonra, 1532 de eski vatanına dönerek Osmanlı hükümetine sığınan bu kudretli ve liyakatli Türk kumandanı, Doğu seferlerinde yararlıklar göstermiş, bir aralık Van Beylerbeyliğine getirilmiş; bilahare de, Avusturya harpleri başlayınca, Macaristan serhaddine yakın bir yerde mühim bir eyaletin, Bosnanın idaresi eline verilmişti. Bu vazifesinde iken, Ulama Paşa Padişaha bir miktar gulam gönderdiği gibi Rüstem paşaya da yirmibeş gulam takdim etmişti. Fakat, o, bunları kabul etmeyip bedellerini istemiş, iyi kötü her birine ikişer bin akçe kıymet koyarak, hepsi için 50 bin akçe talep etmişti. Hatta bununla da iktifa etmiyerek kumaş bahası diye 30 bin akçe daha almıştı.

İşte bu enteresan misalleri veren, “eğer Veziriazam eyledüğü zulüm ve hayıf sorulup yazılmak murat olunsa tahrir kaabil değildir” diyen şikayet sahibi, Kanuni Sultan Süleymana soruyor: “İmdi bu denlü zulüm Veziriazam olan kimesneye haşa ki layık ola ne mertebe adil ve müstakim kimesneyi getirüp itimat edup Veziriazam eyleyip ahvali alemi sipariş etmişsin.”

Rüstem Paşa, uzun müddet bu nevi ithamlar altında kalmış; fakat zevcesi ile Haseki Sultanın ve onların Padişah nezdindeki nüfuzları sayesinde, mevkiini Şehzade Mustafa vakasına kadar muhafaza edebilmiştir. Ancak, onun devrinin ve icraatının muhasabesi yapılırken birçok yolsuzluklarının ve o devrin telakkilerine göre ihdas ettiği bid'atlerin yanında bazı iyi ve devletin menfaatine karar ve hareketleri vardır ki, başka bir yazımızda temas etmek istediğimiz, bu hususları da gözden uzak tutmamak ve buna göre tarafsız olarak hüküm vermek icap eder.

(1) Tafsilat için bak: Tayyib Gökbilgin XVI. asırda mukataa ve iltizam işlerinde kadılık müessesesinin rolü, IV. Türk Tarih Kongresi zabıtları, Ankara 1952, S. 433-444